Vojenská kontrarozvědka a její předchůdci

Po skončení druhé světové války mělo vojenskou zpravodajskou službu v čs. armádě na starosti obranné zpravodajství v čele s Bedřichem Reicinem.[756] Stalo se hlavním nástrojem vedení KSČ v armádě. Kvůli stížnostem nekomunistických stran byla Hlavní správa obranného zpravodajství MNO v dubnu 1946 přejmenována na 5. oddělení Hlavního štábu MNO a podřízena hlavnímu štábu. Ve skutečnosti šlo jen o formální změnu, personální složení, metody a cíle činnosti zůstávaly stejné. V návaznosti na to byly také oblastní správy OBZ zařazeny jako 5. oddělení štábů do jednotlivých vojenských oblastí.

Hlavní správa OBZ se skládala ze čtyř oddělení, pomocného úřadu, fotolaboratoře, spisovny, evidence a hospodářské skupiny. Jednotlivé oblastní správy tvořilo pět oddělení (všeobecné, pátrací, ochrana-obrana, personální záležitosti, průmysl), z nichž každé mělo několik referátů, jejichž činnost byl velmi široká. Například referát 1B (politické zpravodajství) měl mj. na starosti sledování nálad a reakcí civilního obyvatelstva, tisku, činnosti politických stran, národních výborů, vedoucích osobností politického a veřejného života apod.[757]

Po únoru 1948 se 5. oddělení Hlavního štábu MNO rozhodující měrou podílelo na perzekuci vojáků. V rámci „očisty" armády od „nespolehlivých živlů" odcházeli vojáci bojující na západní, ale i na východní frontě. Bezprostředně po komunistickém převzetí moci zahájilo 5. oddělení akci APS (Armádní poradní sbor).[758] Veškeré podklady shromažďovala a zpracovávala studijní skupina, kterou v té době vedl pplk. Josef Musil. Konečné návrhy posuzoval Bedřich Reicin a osobně je předkládal na jednáních APS. O dalším osudu důstojníků a generálů rozhodovaly jeho vlastnoruční poznámky, jako např. „Výstraha", „Ven", „Ponechat" nebo „Založit do osobního spisu". Jednotlivé akce nesly označení podle pořadí zasedání APS, jako APS 1, APS 2 atd.[759]

756/ Bedřich Reicin (1911–1952) se stal v lednu 1945 přednostou obranného zpravodajství, v dubnu 1945 pak náčelníkem nově utvořené Hlavní správy obranného zpravodajství (od dubna 1946 se změnila na 5. oddělení Hlavního štábu). Významně se podílel na ovládnutí armádních struktur komunisty a na diskreditaci nekomunistického odboje. Po únoru 1948 byl jmenován do funkce náměstka ministra obrany, podílel se na perzekucích vojáků a na čistkách v důstojnickém sboru. V únoru 1951 byl zatčen, odsouzen v rámci tzv. protistátního spikleneckého centra a v prosinci 1952 popraven. Více viz HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*.

757/ TÝŽ: *Tajné služby na cestě KSČ k moci 1945–1948. Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu*. Academia, Praha 2021, s. 197–198.

758/ Armádní poradní sbor vznikl již na počátku 30. let jako poradní sbor ministra obrany. Jeho úkolem bylo projednávat zásadní otázky týkající se armády. Po únoru 1948 se stal výkonným orgánem pro tzv. očistu armády.

759/ Přesné počty propuštěných důstojníků a rotmistrů včetně jejich seznamů obsahují *ABS*, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (dále jen 302), inv. j. 289, 290, 291. Více viz HANZLÍK,

V rámci poúnorové očisty armády proběhly čistky také v řadách důstojníků, kteří se v té době nacházeli v různých typech vojenských škol a v kurzech. Z Vysoké vojenské školy v Praze bylo rozhodnutím ministra národní obrany z 2. března 1948 okamžitě vyloučeno 32 frekventantů. Zároveň byl vydán rozkaz k jejich sledování OBZ. Všichni museli odejít z politických důvodů.[760] Čistky pokračovaly i ve vojenských učilištích a ve školách pro důstojníky v záloze. Obranné zpravodajství zároveň přijalo opatření, aby se „nespolehliví" žadatelé z řad důstojníků, vojáků i civilních zájemců nemohli dostat na žádnou vojenskou školu. Z celkového počtu 13 366 důstojníků jich muselo armádu opustit 2965, což představovalo 22,2 procenta důstojnického sboru ke dni 15. února 1948.[761]

Oproti ostatním kategoriím důstojníků zůstala složka OBZ po únoru 1948 čistkami v podstatě nedotčena. Podle interních materiálů: *Očista v OBZ postihla jen takové příslušníky, kteří se bezprostředně před a po únoru 1948 projevili jako nepřátelé KSČ a lidově demokratického zřízení.*[762] V řadách 5. oddělení Hlavního štábu zůstalo i 15 bývalých příslušníků vládního vojska. Personální složení OBZ se nezměnilo prakticky až do roku 1949, kdy do armády přicházely z náboru takzvané dělnické kádry. Na vedoucích místech však nadále zůstávali „zkušení" příslušníci OBZ z předchozího období.

Jedinou záchranu před pokračující perzekucí režimu skýtalo nedovolené opuštění republiky. Stanovit přesně, kolik vojáků této možnosti po únoru 1948 využilo, je velmi obtížné. Jejich počet je možné pouze odhadovat, a to asi na pět tisíc. Podle zprávy obranného zpravodajství adresované prezidentovi Klementu Gottwaldovi opustilo do srpna 1948 území republiky 191 vojenských gážistů, mezi nimi i 13 generálů a 8 plukovníků. Ze známých osobností to byli generálové František Moravec, Antonín Hasal, Mikuláš Ferjenčík, Bruno Sklenovský, Alois Liška, Ján Ambruš, Josef Eret, Mirko Vesel, Čeněk Kudláček, Andrej Mézl, Bedřich Neuman a další.[763]

Na základě analýzy dostupných informací z archivních pramenů a výpovědí pamětníků lze s velkou mírou pravděpodobnosti konstatovat, že většina významných činitelů armády odešla buď přímo s vědomím OBZ a bezpečnostních orgánů

František: Perzekuce vojáků po únoru 1948 – Akce Armádní poradní sbor. *Vojenské rozhledy*, 2017, roč. 27, č. 26, s. 121–124.

760/ *ABS*, f. 302, sign. 302–289–3, Vyloučení vojenských akademiků z VA Hranice – nařízení, 2. 3. 1948.

761/ ŠVONDR, Milan: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945–1948*. VPA KG, Bratislava 1972, s. 123–127.

762/ *NA*, f. KSČ-ÚV (1945–1989) – Komise I, sv. 12, a. j. 201, Závěrečná zpráva o výsledku činnosti komise přešetřující nezákonné metody práce na úseku vojenské zpravodajské služby v období let 1949–1954, 31. 1. 1963.

763/ *VÚA – VHA*, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR), k. 11, č. j. 5693 ze dne 26. 8. 1948.

Ministerstva vnitra, nebo jejich odchod umožnila jejich „shovívavost“. Otázkou zůstává, proč tomu tak bylo.

Z výslechových protokolů čelných funkcionářů OBZ souzených v procesech na počátku padesátých let vyplývají dva hlavní důvody:

1) Neprozradit informátory, kteří obrannému zpravodajství předávali podrobné informace o uvedených osobách.
2) Vyslat do zahraničí osoby – především vojenské, které budou mít důvěru těch, co emigrovali, a využít je v budoucnu ve prospěch zpravodajských služeb.

Dnem 15. listopadu 1948 byl Reicin ustanoven do nově zřízené funkce náměstka ministra národní obrany pro věci osobní. Do jeho podřízenosti přešlo 5. oddělení HŠ, 2. oddělení HŠ[764] i vznikající kádrový odbor MNO. Na klíčová místa v armádě dosadil své dosavadní blízké spolupracovníky – do čela 5. oddělení HŠ plk. Josefa Musila, na 2. oddělení HŠ plk. Ludvíka Klena a na kádrový odbor MNO plk. Jana Čermáka. Všichni jmenovaní byli v krátké době povýšeni na generály a bez odporu plnili jeho příkazy a přání. Reicin úzce spolupracoval také se sovětským vojenským atašé v Praze gen. Alexandrem Fedorovičem Sizovem.[765] Prostřednictvím 2. a 5. oddělení Hlavního štábu plnil úkoly, které od Sizova obdržel. Podle vyjádření gen. Ludvíka Svobody byla jak československá kontrarozvědka, tak rozvědka řízena cestou gen. Sizova. *Hlavně Sovětský svaz dával úkoly přes vojenského atašé (Sizov), náš gen*[erální] *štáb k tomu dával jen malé dílčí dodatky. Úkoly dávala někdy i* [komunistická] *strana*.[766]

Na poúnorové „očistě“ úzce spolupracovalo 5. oddělení, hlavní kádrová správa MNO a v některých případech i 2. oddělení HŠ. V rámci 5. oddělení HŠ vznikla skupina D, jejímž přednostou se stal pplk. Stanislav Cícha. Na základě nařízení gen. Reicina začalo takzvané kádrování. Hlavní kádrová správa vznášela požadavky na skupinu D podle dohody Reicina s náčelníkem 5. oddělení HŠ Musilem. Příslušníci skupiny D měli přiděleny jednotlivé složky armády. Kádrované osoby byly rozděleny v návrhu do tří skupin – A, B, C. A – spolehlivý, B – přemístit z ústředních úřadů (z MNO nebo HŠ), C – návrh na zvláštní dovolenou, což se fakticky rovnalo odstranění z armády. Podle vyjádření pracovníků skupiny obranného zpravodajství byly osoby zařazené do skupiny C považovány za nepřátele režimu.

Akce zaměřené na odstraňování určitých skupin důstojníků z armády dostávaly krycí názvy. Čistky na velitelství vojenských oblastí a vyšších velitelství nesly označení „Bureš“. Vedle 5. oddělení HŠ se na nich podílela i pátá oddělení vojenských

764/ Zatímco 5. oddělení HŠ mělo na starosti zpravodajství vnitřní, 2. oddělení HŠ plnilo úkoly vojenské zahraniční rozvědky.

765/ Alexandr Fedorovič Sizov (1905–1962) byl za války vojenským atašé SSSR při československé, norské a jugoslávské vládě v Londýně. V letech 1945–1949 byl vojenským přidělencem v ČSR a rezidentem GRU a II. správy KI při RM/MZV SSSR.

766/ *NA*, f. KSČ-ÚV (1945–1989) – Komise I, sv. 11, a. j. 198, Záznam pohovoru se s. gen. Ludvíkem Svobodou, dne 7. června 1956.

Dne 22. dubna 1949 byl ve věznici Mírov zřízen tábor nucené práce pro vojáky. — *Zdroj: ČTK*

oblastí a sborů. Na jaře 1948 zahájilo obranné zpravodajství na základě rozkazu Bedřicha Reicina akci, která nesla označení „U“.[767] Směřovala proti důstojníkům a rotmistrům ukrajinské národnosti, bývalým příslušníkům 1. čs. armádního sboru v SSSR, jimž Reicin nedůvěřoval.

Na podzim 1948 přijalo Národní shromáždění zákony, které umožňovaly rozsáhlou perzekuci občanů i celých společenských skupin. Šlo o zákony č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratického zřízení, a č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce. Seznamy důstojníků navržených do TNP připravovalo 5. oddělení HŠ podle stanovených kritérií. První akci zahájilo na počátku roku 1949 a nesla označení akce „D“. Probíhala až do jara 1951. O zahájení akce „D“ se zmiňuje v pozdějších výpovědích Josef Musil: *Reicin mně stanovil jako směrnici pro zařazení do TNP tři kritéria: zařadit do TNP důstojníky, kteří po propuštění z armády nepracovali nebo měli krycí zaměstnání, dále ty, kteří byli podezřelí z útěku do zahraničí, a konečně důstojníky, kteří po propuštění prováděli nějaké podezřelé rejdy*.[768] To bylo v rozporu

767/ *ABS*, sb. MNB, a. č. MNB 8, sv. č. 20, Protokol sepsaný s mjr. Arturem Vrbou, 1. 11. 1951.
768/ Tamtéž, sv. č. 18, Zápis o výpovědi sepsaný dnešního dne ve věznici MNB v Praze s obviněným Josefem Musilem, 13. 2. 1952.

s ustanovením zákona č. 247/1948 Sb. a umožňovalo postihnout kohokoliv, aniž se provinil. Podezřelý z útěku do zahraničí mohl být kdokoliv.

Celkem proběhlo šest akcí „D" označených jako „D – 1" (20. 4. 1949), „D – 2" (22. 9. 1949), „d" (10. 11. 1949), „D – 3" (10. 1. 1950), „D – 4" (3. 5. 1950) a „D – 5" (11. 9. 1950). K posledním dvěma akcím „D" došlo již v době, kdy byl ministrem národní obrany Alexej Čepička. Do TNP ve známé věznici na Mírově bylo zařazeno 263 důstojníků. Svým charakterem a důsledky se z akcí „D" vymykaly akce „d" a akce „D – 5". První doplňovala předcházející akce „D" a směřovala převážně proti bývalým důstojníkům zpravodajské služby. Zahrnovala důstojníky vyššího věku, kteří bydleli převážně v Praze-Dejvicích. Jejím cílem bylo uvolnění bytů pro Ministerstvo národní obrany. Pokud byli generálové a důstojníci uvedení v seznamech ochotni uvolnit byt a vystěhovat se z Prahy na určené místo, vyhnuli se zařazení do TNP. Tuto možnost většina z nich využila. Celkem se jednalo asi o 25 osob.[769] Další důstojníci, kteří figurovali v seznamech připravených pro akci „D – 5" a nebydleli v Praze, byli do TNP zařazeni.

Koncem roku 1949 si nechal Bedřich Reicin předložit od Josefa Musila seznam všech propuštěných důstojníků od února 1948. Podle Musilova vyjádření se jednalo asi o 3500 osob. Reicin pak osobně vypisoval jména důstojníků a rotmistrů a Musilovi nařídil, aby je zařadil do následujících akcí „D", což zdůvodnil tím, že by se mohli pokusit o útěk do zahraničí.[770]

Tábor nucené práce pro vojáky na Mírově byl zřízen 22. dubna 1949 v původní věznici. Podle *Závěrečné zprávy komise pro TNP Mírov* z léta 1951 se z celkového počtu 263 osob do TNP neoprávněně dostalo 197 z nich. Komise ve zprávě konstatovala, že při zařazování do TNP *nerozhodovaly orgány lidové správy, ale jednotlivci, t. j. Reicin, Musil a Šváb*.[771]

V době probíhající akce „D" byla začátkem října 1949 zahájena další, přísně utajovaná akce pod krycím názvem „LUX". Jejími iniciátory byli Bedřich Reicin a Karel Šváb, který v té době zastával funkci náměstka ministra národní bezpečnosti. Za realizaci akce v armádě odpovídal Reicin. Úkolem skupiny určených příslušníků 5. oddělení HŠ bylo vyhodnotit londýnský archiv z 2. světové války, předválečný archiv 2. oddělení Hlavního štábu MNO a materiály týkající se slovenských divizí za války. Před zahájením činnosti gen. Josef Musil oznámil příslušníkům skupiny, že v souvislosti s Rajkovým procesem v Maďarsku se bude i v ČSR pátrat po podobných elementech, které mají být zneškodněny. Styčným důstojníkem této

769/ *ABS*, f. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2457 Musil a spol., Podsvazek 7, Závěrečná zpráva komise pro TNP Mírov, 4. 7. 1951.
770/ *ABS*, sb. MNB, a. č. MNB 8, sv. č. 18, Zápis o výpovědi sepsaný dnešního dne ve věznici MNB v Praze s obviněným Josefem Musilem, 13. 2. 1952.
771/ *ABS*, f. V-MV, vyšetřovací spis a. č. V-2457 Musil a spol., Podsvazek 7, Závěrečná zpráva komise pro TNP Mírov, 4. 7. 1951.

skupiny z Ministerstva vnitra se stal zpočátku kpt. Miroslav Pich-Tůma, jehož později nahradil kpt. Jaromír Mrkos.[772]

O celkovém výsledku akce „LUX" vypovídají dokumenty s názvem *Celkový přehled činnosti* zpracovaný v červnu 1950 a *Dodatek k přehledu o činnosti* ze srpna 1950.[773] Oba čítají dohromady více než 120 stran textu. Skupina ukončila činnost 26. srpna 1950. V průběhu akce „LUX" došlo k zatčení 22 bývalých zpravodajských důstojníků. Na 13 z nich podalo 5. oddělení HŠ trestní oznámení a zbývajících 9 bylo zařazeno do TNP. Souzeni byli i důstojníci, kteří po celou válku zastávali významné funkce v československé zpravodajské službě a ničím se neprovinili. Byli mezi nimi např. plk. Emil Strankmüller, plk. František Hieke „Stoj", plk. Jaroslav Hájíček, plk. Jan Krček, plk. Jan Pernikář a další.

V průběhu roku 1949, kdy se 5. oddělení HŠ podílelo na realizaci akcí „D" a „LUX", vyvíjelo ještě další činnost proti „nespolehlivým" důstojníkům a vojákům. Běžnou praxí se stalo používání různých typů provokací. Při vyšetřování byly stále častěji užívány v rozporu se zákony násilné metody včetně fyzické brutality i psychického nátlaku.

Provokace měly různé podoby. Od jednoduchých případů, kdy příslušníci 5. oddělení zasílali důstojníkům fingované dopisy známých, kteří emigrovali, přes podvržení kompromitujících materiálů zatčeným při domovních a osobních prohlídkách až po složité zpravodajské hry. Agenty-provokatéry nasazovalo 5. oddělení HŠ téměř vždy v průběhu vyšetřování ve vězení.[774] Také výsledky a důsledky provokací se různily – od kázeňských trestů přes dlouholeté tresty vězení až po uložené a provedené tresty smrti.

Součástí celého systému byla i skupina R – realizační a výslechová. V čele výslechové skupiny 5. oddělení HŠ stál pplk. Ludvík Souček, jeho zástupcem pplk. Karel Bohata. Za zvlášť sadistické vyšetřovatele byli považováni mjr. Ludvík Turek a především správce věznice OBZ, pověstného „Domečku" v Praze na Hradčanech, škpt. František Pergl. Ten nastoupil do služeb OBZ v lednu 1949 na základě nařízení gen. Musila.[775]

Celý systém fungoval následovně: na základě provokace příslušníků pátrací skupiny 5. oddělení HŠ byli důstojníci zatčeni. Poté sehrála nejdůležitější úlohu výslechová skupina. Vyšetřovatelé vynutili, většinou s použitím násilí a psychického nátlaku, na vyšetřovaných výpovědi o jejich „trestné" činnosti. Následovalo trestní oznámení a proběhl soud. V závěrečné zprávě o působení OBZ v letech 1949–1951 se uvádí: *Použití provokací, tělesné tresty, týrání osob se stalo při vyšetřování běžnou věcí. Zvlášť tvrdé výslechy byly prováděny především v těch případech,*

772/ *ABS*, sb. MNB, a. č. MNB 8, sv. č. 28, Hodnocení akce „LUX" ze dne 21. října 1952.
773/ *VHA – VÚA*, f. Alexej Čepička 1947–1953 (dále jen 100/52), sv. 36, a. j. 257, Souhrnná zpráva o činnosti skupiny LUX, 1. 7. 1950.
774/ Tamtéž, sv. 33, a. j. 234, Výpověď soudního znalce pplk. Štěpána Pecky, nedatováno.
775/ Tamtéž, a. j. 216, Poznatky písařky výslechového oddělení Dagmar Marešové, 6. 3. 1951.

Ministr národní obrany Alexej Čepička (1910–1990) při oslavě Dne československé armády 6. října 1950. — *Zdroj: ČTK / Jiří Rublič*

ve kterých vedení HISU (tedy OBZ, viz dále – pozn. autora) *mělo zájem na odstranění vyšetřovanců bez ohledu na zjištění materiální pravdy*.[776]

Tragickou stránku působení obranného zpravodajství představují případy, kdy byli k dlouholetým trestům vězení odsouzeni důstojníci, převážně účastníci odboje za druhé světové války, a to na základě vykonstruovaných procesů. Ve výjimečných

776/ *NA*, f. KSČ-ÚV (1945–1989) – Komise I, sv. 12, a. j. 201, Závěrečná zpráva o výsledku činnosti komise přešetřující nezákonné metody práce na úseku vojenské zpravodajské služby v období let 1949–1954, 31. 1. 1963.

případech byli jednotlivci odsouzeni dokonce k trestům smrti. K nejznámějším případům patří vykonstruovaný proces s gen. Heliodorem Píkou, v němž hrál Bedřich Reicin důležitou roli.[777]

Dne 24. dubna 1950 byl z funkce ministra národní obrany odvolán gen. Ludvík Svoboda a jeho post překvapivě převzal JUDr. Alexej Čepička. Současně s jeho nástupem do funkce došlo k dalším významným změnám v armádě. Dne 25. dubna 1950 proběhlo první zasedání nově ustavené Nejvyšší rady obrany státu (NROS) již za Čepičkovy účasti. Rada rozhodla, že náměstek pro kádrovou práci gen. Reicin převezme přímé řízení 2. a 5. oddělení Hlavního štábu. Všechna nejvyšší místa v armádě byla ve velmi krátké době obsazena generály a důstojníky, kteří se těšili důvěře vedení KSČ a především Moskvy.

Dnem 15. srpna 1950 vznikla místo 5. oddělení HŠ Hlavní informační správa (HIS) MNO. Tabulkový stav správy byl 115 důstojníků, 25 písařek a civilních zaměstnanců.[778] Náčelníkem se stal brig. gen. Josef Musil, jeho zástupcem pplk. Miloslav Sychra, zástupcem pro věci kádrové a materiální mjr. Jan Raban a zástupcem pro věci operační pplk. Jaroslav Pavlíček. Dále tvořilo HIS několik oddělení. Pátrací oddělení vedl pplk. Antonín Lepší, studijní pplk. Antonín Horák, výslechové pplk. Ludvík Souček, jemuž podléhala vyhodnocovací skupina, průmyslové oddělení řídil pplk. Josef Škácha, všeobecné mjr. Karel Pužej, kádrové kpt. Zdeněk Oulehla, oddělení materiálního zajištění pplk. Josef Lev a v čele pomocné kanceláře stál škpt. Otakar Šarapatka.[779]

Místo původních vojenských oblastí vznikly dva vojenské okruhy: 1. vojenský okruh s velitelstvím v Praze a 2. vojenský okruh s velitelstvím v Trenčíně.[780] Na nižších úrovních byla zřízena oddělení informační služby, která byla podřízena přímo velitelům jednotlivých stupňů. Oddělení na úrovni vojenských okruhů mělo tabulkový stav 50 osob (důstojníků, písařek a civilních zaměstnanců).[781] Na 33. zasedání užšího Armádního poradního sboru 8. srpna 1950 bylo schváleno podřízení HIS přímo náměstkovi pro kádrovou práci gen. Reicinovi[782] a současně bylo z jeho přímé podřízenosti vyňato 2. oddělení HŠ.

777/ Podrobně o případu justiční vraždy gen. Heliodora Píky pojednávají např. BENČÍK, Antonín – RICHTER, Karel: *Vražda jménem republiky.* Nakladatelství Ostrov, Praha 2006 a VÁHALA, Rastislav: *Smrt generála.* Melantrich, Praha 1992.

778/ POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*. PIC MO, Praha 2009, s. 12.

779/ Tamtéž, s. 13.

780/ BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*. Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, Praha 2006, s. 124.

781/ POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945–1990*, s. 12.

782/ *NA*, f. KSČ-ÚV (1945–1989) – Komise I, sv. 34, a. j. 868, Postavení informačních orgánů v armádě, nedatováno.